

Podiel významných historických udalostí na formovaní štátnej ideológie na Slovensku v období predmníchovskej ČSR.

MILAN OLEJNÍK

Význam osláv 28. októbra 1918 na Slovensku pre spolužitie Čechov a Slovákov v jednotnom štáte

Vznikom Československej republiky (ČSR) začala radikálna prestavba všetkých oblastí života na Slovensku. Súbežne s geopolitickými zmenami a úlohami spojenými s mocenským zabezpečením nového štátneho útvaru, vyvstala i potreba identifikácie republiky v historickom a ideovom slova zmysle. V dôsledku zložitej etnickej štruktúry ČSR sa táto potreba stala vitálne dôležitou.

Štátne orgány, ale tiež mimovládne organizácie,¹ akcentovali historické udalosti, ktoré mali určujúci význam pre vznik ČSR, charakter jej štátoprávneho usporiadania ako multietnického štátu, ale predovšetkým ako zväzku Čechov a Slovákov. Prvoradý význam zaujímal v tomto zmysle 28. október 1918, deň vzniku Československej republiky, ktorý sa stal štátnym sviatkom a jeho oslavám bola venovaná veľká pozornosť.

Už prvé výročie 28. októbra predstavitelia štátu i verejnosť ponímali ako udalosť prvoradého významu. *Slovenský denník*, v článku *Prvý rok slobody*, deklaroval, že vyhlásením samostatného štátu Čechov a Slovákov bola vytvorená „prietrž historickému vývoju, ktorý sa snažil potlačiť nás všetkých na národy rabské a hlavne nás Slovákov vyhladiť z povrchu zeme“.²

Oslavy vzniku republiky v roku 1919 sa stali vhodnou príležitosťou na zdôraznenie jednoty Čechov a Slovákov. V predvečer osláv odcestovala do Prahy delegácia slovenských politických predstaviteľov, aby demonštrovala spolupatričnosť oboch národov. Česko-

¹ Jednotu Čechov a Slovákov v rámci československého štátu propagovali na Slovensku najmä Slovenská Liga, Československá obec legionárska, Slovenská odbočka Národnej radz Československej v Bratislave a Sokolské hnutie.

² *Slovenský denník*, 28.X.1919.

slovenskú vzájomnosť zdôraznil v uvítacej reči aj minister zahraničných vecí Eduard Beneš, ktorý prehlásil, že „pracovať bude k tomu cieľu, aby jednota československá, bez ktorej nie je možné udržať sa našej republike, sa utužila a navždy udržala.“³

Vznik Československa bol chápaný nielen ako historicky nevyhnutné spojenie Čechov a Slovákov v jednom štátnom útvare, ale tiež ako ukončenie cudzej nadvlády. Vzájomnú animozitu Československa a Maďarska živilo a podnecovalo, okrem neblahého historického dedičstva, aj pretrvávajúce napätie vo vzťahoch oboch štátov. Tento stav reflektoval vo svojom prejave Vavro Šrobár, minister s plnou mocou pre správu Slovenska (MPMSS), pri príležitosti osláv 28. októbra 1919 v Bratislave. V. Šrobár prehlásil: „Dnes je tomu rok, čo *po prvé od tisíc rokov sme pocítili, že sme slobodným národom, že máme právo žiť tak, ako iné slobodné národy...*“⁴

V nasledujúcich rokoch sa oslavy výročia založenia republiky stali pevnou súčasťou štátnej ideológie a nadobudli inštitucionálny charakter. V obežníku Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska, odoslaného 19. októbra 1921 župným úradom a policajným riaditeľstvám v Bratislave a v Košiciach, sa uvádza: „Ministerstvo pre Slovensko je presvedčené, že i tento roku učinia správne úrady všetko, aby tento významný deň bol oslávený bez rušivých momentov, ktoré by mohli jeho význam znížiť.“⁵ Keďže sa jednalo o štátny sviatok⁶, správy obcí boli upozornené na povinnosť vyvesiť na verejných budovách štátne zástavy a zabezpečiť, aby štátni a verejní úradníci prispeli k dôstojnej oslave sviatku. O priebehu osláv mali jednotlivé úrady podať písomnú správu Ministerstvu s plnou mocou pre správu Slovenska do piatich dní. Obežníky MPMSS boli župnými úradmi v inštrukciách pre nižšie postavené orgány štátnej správy spresňované, prípadne dopĺňané pokynmi, ktoré zohľadňovali miestne podmienky. Napríklad Župný úrad vo Zvolene, v rámci príprav na oslavy 28. októbra v roku 1923, uložil okresným úradom v svojom obvode, „...nech pričínia sa svojím vplyvom o to, aby priebeh tohoto štátneho sviatku bol kľudný a úspešný. Najmä nech je podporované poriadanie patriotických prejavov, čo sa môže zo strany politických úradov stať liberálnym a blahovoľným výkladom predpisov zákona spolkového a zhromažďovacieho.“⁷ Inštrukcie však obsahovali upozornenie, aby oslavy mali „vážny a dôstojný ráz, primeraný významu dňa, a aby sa nezvrhli do hlučnej radovánky (tanečnej zábavy a pod.)“⁸ Okresný úrad v Spišskej Sobote informoval obvodné notárske úrady v okrese, že požiadal „farárov všetkých vierovyznaní“, aby pri príležitosti štátneho sviatku 28.

³ *Slovenský denník*, 4.XI.1919. *Slováci na pražských slávnostiach*.

⁴ *Slovenský denník*, 30.X. 1919. *Oslava Národného sviatku v Bratislave*. (Kurziva v pôvodnom texte.)

⁵ Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, fond (f.) Minister s plnou mocou pre správu Slovenska (MPMSS) 1919 – 1927, kartón (k.) 402, číslo (č.) 402/697.

⁶ Deň 28. október bol vyhlásený za štátny sviatok zákonom č. 555 Sb. z. a nar. z 14.X.1919.

⁷ Štátny archív (ŠA) v Banskej Bystrici, pobočka (p.) Kremnica, f. Okresný úrad (OÚ) Nová Baňa (1923 – 1945), kar. 1, č. 1815/23.

⁸ Tamže.

októbra konali služby božie a súčasne vyjadril presvedčenie, že „páni notári podniknú všemožné kroky, aby deň štátneho sviatku bol dôstojne oslávený“.⁹

Dohľad orgánov štátnej správy nad organizáciou osláv 28. októbra upravil zákon č. 65 Zb. z. a n. zo dňa 3. apríla 1925. Na základe § 3 uvedeného zákona boli politické úrady oprávnené vydať pokyny, ktoré ukladali verejným ustanovizniám, podnikom a školám podieľať sa na oslave vzniku republiky. V súlade s prijatým zákonom Okresný úrad v Kremnici vyzval 12. októbra 1925 obecných notárov, aby zistili, „...ako zamýšľajú cirkevné školy v ich obvode osláviť štátny sviatok a prípadne vhodným spôsobom zariadiť, aby boli usporiadané oslavy školské.“¹⁰ Úlohou obecných notárov bolo zabezpečiť výzdobu verejných budov, škôl a farských úradov štátnymi vlajkami.¹¹

Na oslavách štátneho sviatku 28. októbra boli povinné aktívne participovať aj bezpečnostné orgány. Policajné riaditeľstvo v Bratislave vydalo 22. októbra 1927 interné nariadenie, v ktorom prikázalo všetkým gážistom¹², aby sa zúčastnili podujatí v slávnostných uniformách.¹³

Prípravy na oslavy 28. októbra kulminovali v roku 1928 – desiatom výročí vzniku Československej republiky. Periodikum *Slovenský ľud*, v článku *Ako oslavovať 10. výročie našej samostatnosti* – vyjadrilo presvedčenie, že „Rok 1928 bude reťazou veľkých slávností, na ktorých bude každý verný príslušník nášho národa zabiehať v rozpomienkach do roku 1918, keď k veľkému nášmu šťastiu – a vlastne k našej záchrane – zvíťazila svätá myšlienka práva, pravdy a spravodlivosti, myšlienka slovenskej pravdy, že aj Slovák má úplné nároky, aby materinskou rečou a národným svojím duchom pracoval za uskutočnenie svojho šťastia na zemi.“¹⁴

Slovenský jubilárny výbor, orgán Slovenskej ligy, zostavil *Program jubilejného roku 10. výročia oslobodenia* – prednáškový cyklus zacielený na výklad histórie oslobodenia a rozmachu slovenskej kultúry za posledných desať rokov. Tlačový orgán Slovenskej ligy s rovnomenným názvom *Slovenská Liga* uverejnil v letných mesiacoch 1929 článok nazvaný *Ako prispievajú zbory Slov. Ligy na Slovensku k oslavám 10-ročného trvania ČSR*, v ktorom uviedol prehľad chystaných podujatí v jednotlivých lokalitách¹⁵ prevažne s vlastivedným

⁹ ŠA Levoča, p. Poprad, f. Obvodný úrad (ObÚ) Poprad 1924 - 1937, kar. 15. Oslava štátneho sviatku dňa 28. októbra 1924.

¹⁰ ŠA Banská Bystrica, p. Kremnica, f. Mestský úrad v Kremnici (MÚK) (1923 – 1945), k. 2, č. 134/1925.

¹¹ Tamže.

¹² Profesionálni vojaci československej armády. (Poz M.O.)

¹³ SNA Bratislava, f. Policajné riaditeľstvo (PR) (1920 – 1945) (50), k. 825. Štátny sviatok – oslava.

¹⁴ *Slovenský ľud*, 2.1.1928.

¹⁵ *Slovenská Liga*, č. 6 – 7, jún – júl 1928. Medziiným v Dolných Žemberovciach, Komárne, Trnave, Hurbanovej Vsi, Štítniku, Smolníku, Fiľakove.

obsahom.¹⁶ Súčasťou oslavných aktivít Slovenskej Ligy bola aj distribúcia jubilejného plagáta a odznaku.¹⁷

Väčšiu pozornosť ako v uplynulých rokoch venovali príprave osláv aj orgány verejnej správy. 29. septembra 1928 odoslalo Prezídium Ministerstva vnútra Krajinskému úradu v Bratislave príspis so žiadosťou vykonať opatrenia „za účelom zajišteni důstojné a nerušené oslavy tohto státního svátku“.¹⁸ Prezídium Krajinského úradu bolo zároveň upozornené na nutnosť dohľadu nad zabezpečením osláv, pretože, ako je uvedené v dokumente, „Není vyloučeno, že rozvratnými a protistátně orientovanými živly budou učineny pokusy, důstojny průběh jubilejních oslav rušiti. Jest známo, že zejména komunisti konají v tomto směru rozsáhle přípravy.“¹⁹

Pokyny pre výzdobu hlavného mesta Slovenska upresnilo Policajné riaditeľstvo v Bratislave – vyhláškou, podľa ktorej boli majitelia súkromných domov a podnikov požiadaní najneskôr na poludnie 27. októbra vyvesiť štátne zástavy na význačných miestach budov.²⁰ Policajné riaditeľstvo zároveň upozorňovalo obyvateľov mesta, že na 28. október sa vzťahujú ustanovenia o zachovaní všeobecného klľudu. Porušenie nariadenia mohlo byť stíhané peňažitou pokutou až do 10 000 korún, alebo väzením do jedného mesiaca.²¹ Prezídium Policajného riaditeľstva v Bratislave sa podieľalo aj na vypracovaní harmonogramu osláv v dňoch 26. – 28. októbra, vrátane časového rozvrhu jednotlivých podujatí, osvetlenia kľúčových budov, ohňostrojov a rozpisu služieb zamestnancov Policajného riaditeľstva.

Na tvorbe programu osláv v Bratislave participovali aj viaceré spoločenské organizácie a kultúrne inštitúcie – Rada mesta, Osvetový zväz pre Slovensko, Slovenské Národné divadlo, Posádkové veliteľstvo a všetky kultúrne spolky mesta.²² Oslavy kulminovali v nedeľu 28. októbra. Program zahájili vojenské hudobné orchestre pochodujúce mestom, nasledovali bohoslužby, vojenská prehliadka, besiedky pre mládež a divadelné predstavenia. Oslavy sviatku zavřřila ľudová veselica s ohňostrojom.²³

Počas osláv desiateho výročia vzniku Československej republiky nedošlo k pokusom o narušenie, či zneváženie jednotlivých podujatí. V hláseniach, v ktorých informovali bezpečnostné orgány o priebehu osláv na južnom Slovensku, sú však uvedené správy

---

¹⁶ Napríklad v Dolných Žemberovciach usporiadanie prednášok *Práca prof. dr. Masaryka počas svetovej vojny za hranicami; Dr. Milan R. Štefánik, jeho práca za oslobodenie svojho národa*, v Smolníku príprava cyklu prednášok *O vzniku a práci v borbe pre našu slobodu*, organizovanie divadelných predstavení, telocvičných akademii, besiedok, bohoslužieb a pod.

¹⁷ *Slovenská Liga*, Ročník V., č. 9, september 1929.

¹⁸ SNA Bratislava, f. Krajinský úrad (KÚ), k. 6, bez čísla (b.č.). Oslava státního svátku dne 28. října 1928.

¹⁹ Tamže.

²⁰ Tamže, č. 15832/28 prez.

²¹ Tamže.

²² Tamže, Výveska - Štátně jubileum 1918 – 1928. Program osláv v Bratislave.

²³ Tamže.

o nízkom počte účastníkov z radov maďarskej komunity. Podľa hlásenia veliteľstva pasovej kontroly v Šahách „Sprievod mestom počítal do 5000 osôb a pozostával z vojska, žiactva všetkých miestnych škôl, finančnej stráže, pasovej kontroly, četníctva a civilného obyvateľstva, ktorého bola veľmi malá časť národnosti maďarskej, iba niekoľko tu žijúcich staropenzistov a obchodníkov židovského vyznania. Maďarskej inteligencie v sprievode nebolo vidno.“²⁴ Obdobne, v hlásení oddelenia Policajného riaditeľstva v Rimavskej Sobote je uvedené, že „Všetkých osláv sa zúčastnila tunajšia čsl. menšina v plnom počte, maďarské obyvateľstvo, hlavne maďarská inteligencia, sa až na malé výnimky chovalo celkom pasívne a osláv sa nezúčastnilo.“²⁵ Naproti tomu periodikum *Slovenská liga*, v popise osláv 28. októbra na Slovensku – vyzdvihlo aj účasť občanov z radov maďarskej menšiny.²⁶

V nasledujúcich rokoch sa prípravy a priebeh sviatku 28. októbra realizovali podľa zaužívaného rámca. Tento prístup bol evidentný v príprave programov osláv v Bratislave. Časový harmonogram podujatí z rokov 1930 – 1932, ktoré vypracovala Rada mesta Bratislavy v spolupráci s ďalšími spoločenskými organizáciami a štátnymi orgánmi, sa prakticky nelíšil od programu osláv v roku 1928.²⁷

V regiónoch s vysokou koncentráciou maďarského a nemeckého obyvateľstva bezpečnostné orgány monitorovali – okrem iného – aj postoje príslušníkov etnických minorít k oslavám

28. októbra, obzvlášť v prípade osôb, ktorých lojalita k československému štátu bola sporná. Príkladom takéhoto postupu je hlásenie veliteľstva četníckej stanice v Gelnici z 31. októbra 1931, kde sa uvádza že napriek neobyčajne početnej účasti „...jaké při oslavách v dřívějších letech nikdy nebývalo...bylo však nápadné a zaražející chování známých vůdců gelnických Maďaro – Němců...kteří bydlí vesměs na Hlavní ulici. Všichni jsou majiteli vlastních domů a neosvětlili dne 27.10.1931 večer okna svých domů, ani nevyvěsili prápory, ač bylo obyvateľstvo obecním úřadem v Gelnici vyzváno slovensko-německými vyhláškami i slovensko-německým vyhubnováním, aby tak učinilo a ostatní obyvateľstvo této výzvy spontánně uposlecho.“²⁸ Veliteľstvo četníckej stanice v hlásení označilo tieto osoby za

²⁴ SNA Bratislava, f. PR, k. 825, č. 743/28.

²⁵ Tamže, č. 2431/28.

²⁶ *Slovenská liga*, č. 11, november 1928. V článku *Jubilejné oslavy. Ako oslavovali naše zbory jubileum 10. výročia trvania ČSR*, je opísaný priebeh osláv v niekoľkých vybraných lokalitách Slovenska. *Slovenska liga* informovala, že v Bratislave sa osláv zúčastnili aj delegácie príslušníkov maďarskej menšiny z južného Slovenska, ktorí prejavily predsedu Zväzu maďarských zemedelcov, Csomora Tótha a ďalších rečníkov doprevádzali „často búrlivým potleskom s volaním na slávu republiky, prezidentovi Masarykovi, vláde a bratským čs. zemedelcom“, v Košiciach „obyvateľstvo bez rozdielu národnosti prejavovalo veľké nadšenie“ a v meste „nebolo domu, na ktorom by nebol vztýčený čs. prápor, ani obchodného výkladu, ktorý by nebol okrášlený obrazom prezidenta Masaryka a generála M. R. Štefánika.“ Aj v Parkáni boli oslavy údajne „veľmi pekné, napriek tomu, že väčšina obyvateľstva bola národnosti maďarskej.“ Podobne pozitívne vyznievali aj opisy osláv z ďalších lokalít na Slovensku.

²⁷ SNA Bratislava, f. PR, k. 825. Slávnosti národného oslobodenia 1930 a Slávnosti národného oslobodenia 1932.

²⁸ ŠA Levoča, p. Spišská Nová Ves, f. OÚ Gelnica, k. č. 39, b.č.

„politicky podezřelé, smýšlení protistátního“, které „svým výše popsaným konáním mínění četnictva jen znovu potvrdili jako odůvodnené“.²⁹

V druhej polovici tridsiatych rokov rast agresivity Nemecka voči ČSR nevyhnutne prispieval aj k nárastu napätia na slovenskej vnútro politickej scéne. Československé bezpečnostné orgány v reakcii na tento vývoj zvýšili monitoring aktivít, vyvíjaných opozičnými politickými stranami, vrátane ich postoja k Československej republike. Pozorovania zahŕňali tiež účasť týchto organizácií na oslavách štátneho sviatku vzniku republiky. Prezídium Krajinského úradu v Bratislave požiadalo v rámci príprav sviatku 28. októbra 1935 okresné úrady a bezpečnostné orgány na Slovensku, „...aby postupu strany komunistickej a strany Sudetendeutsche /Karpátendeutsche/ Partei pri oslavách štátneho sviatku dňa 28. októbra bola toho roku venovaná zvláštna pozornosť“.³⁰

Súčasťou osláv boli aj bohoslužby, ukončené spravidla štátnou hymnou. Došlo k prípadom, keď kňazi opustili oltár ešte pred jej odohraním. Keďže takéto konanie mohlo byť ponímané ako prejav nelojálnosti voči štátu, Prezídium krajinského úradu v Bratislave vydalo 7. októbra 1936 výnos, v ktorom upozornilo „všetky cirkevné vrchnosti“ na povinnosť duchovných zotrvať po skončení bohoslužieb v kostole počas hrania štátnej hymny.³¹

Snahy prehlbiť ideovú jednotu štátu demonštrovali aj detailné prípravy osláv sviatku 28. októbra organizované štátnymi orgánmi. Významnú úlohu pri vypracovaní organizačných pokynov mali okresné úrady. Napríklad v obežníku Okresného úradu v Gelnici z 19. októbra 1936 bolo notárskym úradom a četníckym staniciam v okrese uložené zabezpečiť, aby sa na oslavách „mohli zúčastniť občania republiky bez rozdielu národnosti, náboženstva, alebo politického presvedčenia“.³² Účasť štátnych zamestnancov na oficiálnej časti osláv bola povinná. Na verejných budovách mali byť vyvesené štátne zástavy „primeraných rozmerov“. Okresný úrad v Gelnici upozornil notárov a veliteľov četníckych staníc, aby „vhodným spôsobom, menovite svojím osobným vplyvom na súkromné osoby“ zabezpečili výzdobu svojich domov československými zástavami. Uvedené úrady boli povinné najneskôr do 5. novembra 1936 podať správu o priebehu osláv, v ktorej mali zhodnotiť celkový ráz jednotlivých podujatí, vzťah národnostných menšín k oslavám, správanie „politických prúdov, ktorých lojalita k Československej republike sa javí pochybnou“, informovať o udalostiach „rušivého rázu“ a opatreniach vykonaných k zjednaniu nápravy. Mali byť hlásené tiež všetky „konkrétne prejavy nápadnej neúčasti“ na oslavách.³³ Okresné četnícke veliteľstvo v Gelnici v odpovedi na pokyny hodnotilo priebeh osláv ako dôstojný, bez výtržností

²⁹ Tamže.

³⁰ Tamže, k. 50, č. 2577/1935.

³¹ ŠA Levoča, p. Poprad, f. ObÚ Poprad, k. 15. Oslava štátneho sviatku 28. októbra.

³² ŠA Levoča, p. Spišská Nová Ves, f. OÚ Gelnica, k. 56, b.č.

³³ Tamže.

a informovalo, že „...o politických proudech, kterých lojalita k ČSR jeví se pochybnou, nebylo zjištěno ničeho, což by nasvědčovalo, žeby tuto oslavu svátku ignorovaly.“³⁴

Oslavy 28. októbra 1937 sa niesli v znamení rastúceho napätia medzi Československom a nacistickým Nemeckom. Ohrozenie ČSR donútilo komunistov zrevidovať predošlý negatívny postoj k republike a, konzekventne, aj k sviatku jej založenia. Komunistický denník *Slovenské zvesti* opísal oslavy štátneho sviatku ako „*Mohutný 28. október v Bratislave*“, ktorý sa konal „za oficiálnej účasti príslušníkov strany a jej rudých zástav“.³⁵ Hrozbu, ktorú predstavovalo Nemecko pre republiku charakterizoval Vladimír Clementis v článku „*Na obranu demokracie republiky*“, uverejnenom v *Slovenských zvestiach*: „28. október 1937 prežívame v dobe, ktorá je v znamení boja medzinárodného fašizmu proti malým národom, proti demokratickým štátom a teda tiež proti Československej republike...Československá republika stojí v ceste imperialistickým cieľom Hitlera. Ovládnutie strednej Európy je strategickým predpokladom útoku na Sovietsky zväz.“³⁶

V atmosfére rastúcich obáv o osud republiky pripomínal výročie založenia ČSR nezávislý dvojtýždenník *Politika*: „Medzinárodná situácia – stále prejavujúca sklon k horšiemu, ako k lepšiemu – vyžiadala si veľké morálne a hmotné obete na národnú obranu...Obrana štátu pokračuje v duchu času a zvýšených požiadaviek, kladených neistou dobou a vzrastajúcim nebezpečenstvom nevyprovokovaných útokov a nevyprovokovaných vojen. Toto jubileum spadá teda do najchmúrnejšieho roku od konca svetovej vojny...“³⁷

Vývoj medzinárodnej situácie obavy v plnom rozsahu potvrdil. V dôsledku agresívnej politiky nacistického Nemecka došlo k uzavretiu Mníchovskej dohody a okliešteniu Československej republiky. Jedným z dôsledkov útoku na československú štátnosť bolo anulovanie osláv vzniku ČSR ako štátneho sviatku. 28. október prestal byť dňom pracovného pokoja. Aj keď na Slovensku politická reprezentácia, ktorá sa dostala k moci po vyhlásení autonómie Slovenska, nevenovala oslavám 28. októbra pozornosť, v Čechách si politickí predstavitelia deň vzniku ČSR oficiálne uctili.³⁸

Význam vzniku ČSR a ponímanie tejto historickej udalosti v zmenenej politickej situácii rekapitulovala *Politika* v úvodníku „*Poznámky k jubileu*“. Napriek skutočnosti, že 28. október

---

³⁴ Tamže.

³⁵ *Slovenské zvesti*, 31.X.1937.

³⁶ *Slovenské zvesti*, 28.X.1937.

³⁷ *Politika*, 1.XI.1937. „*Jubileum republiky*.“

³⁸ *A-Zet*, 29.X.38. *28. október na hrade. Zachovala sa slávna tradícia. A-Zet* komentoval túto udalosť následovne: „Štátne vlajky na stožiaroch prvého nádvorja vztýčené za vojenských pŕct hradnej stráže včera vo štvrtok 27. októbra dopoludnia o 11. hodine a hradná stráž, ktorá dnes v piatok nastúpila s práporom, to všetko naznačovalo, že sviatok česko-slovenský 28. okt. sa aj tohto roku na Hrade spomenie spôsobom, ktorý má svoju tradíciu.“ O význame, aký 28. októbru pripisovali vládni predstavitelia aj v zmenených podmienkach, svedčí skutočnosť, že slávnostného aktu sa zúčastnili predseda vlády, armádny generál Jan Syrový, predseda poslaneckej snemovne Ján Malypetr a predseda senátu dr. František Soukup.

prestal byť dňom pracovného pokoja, stal sa podľa anonymného autora³⁹ článku dňom, ktorý „oslavujeme pracou, spomínaním minulosti, spytovaním samých seba, aby sme poučení vlastnými chybami vedeli položiť nové základy šťastnejšej budúcnosti.“⁴⁰ Denník *A-Zet* vyjadril presvedčenie, že vzhľadom na existujúce pomery, “Oficiálne sme si vybrali tú najpriateľnejšiu oslavu sviatku slobody: pracou“.⁴¹ Neskrývanú ľútosť prejavili Robotnícke noviny, podľa ktorých „Ak bol radostný 28. október a dni, ktoré nasledovali po ňom pred dvadsiatimi rokmi, dnes akoby nič z tejto radosti neostalo.“⁴² V úplne odlišnom duchu však hodnotil 28. október denník *Slovák*, podľa ktorého „Tohoročné oslavy 28. októbra by boli oslavami 20-ročného negativizmu, 20-ročnej nenásytosti slobodomurárskych klík, 20-ročného zavádzania obyvateľstva, že je o budúcnosť štátu postarané, boli by oslavami rozvratu a rozkladu, na ktorých dvoch prvkoch nemôže sa nikdy trvalo budovať štát.“⁴³

Pittsburgská dohoda – dopad tejto udalosti na česko – slovenské vzťahy a interpretácie jej významu

Pre začlenenie Slovenska do Československej republiky mali určujúci význam dve historické udalosti – Pittsburgská⁴⁴ dohoda a Martinská deklarácia. Ani jedna z nich však nezískala štatút štátneho sviatku a obe sa stali predmetom zápasu medzi politickými stranami stojacimi na pozíciách jednotného československého štátu na jednej strane a autonomistami na strane druhej.

V prípade Pittsburgskej dohody boli príčinou sporov predovšetkým klauzuly o vytvorení samostatného snemu a súdov na Slovensku. Keďže jedným zo signatárov dokumentu bol prezident Tomáš Garrigue Masaryk, predstavitelia autonomistického smeru žiadali ako legitímnu požiadavku vytvorenie autonómneho snemu na Slovensku. Podľa Ferdinanda Peroutku⁴⁵ už v čase pôsobenia Slovenského klubu v Národnom zhromaždení, sa poslanci Slovenskej ľudovej strany, ktorí boli „citovými prívržencami autonómie“, odvolávali vo

svojich požiadavkách na Pittsburgskú dohodu.⁴⁶ Postoj T. G. Masaryka k významu Pittsburgskej dohody v procese utvárania ČSR je zhrnutý v liste ministerskému predsedovi Vlastimilovi Tusarovi, v odpovedi na otázku „do jaké míry je třeba ji pokládat za závaznou při pořádaní poměrů v republice.“⁴⁷ Podľa T. G. Masaryka „Program pittsburgský je jeden

³⁹ V dobovej slovenskej tlači boli články s politickým zameraním autorizované len zriedka.

⁴⁰ Politika, 1.XI.1938.

⁴¹ *A-Zet*, 28.X.1938. *20 rokov za nami, v ústrety lepšej budúcnosti*.

⁴² Robotnícke noviny, 28.X.1938. *20 rokov*.

⁴³ *Slovák*, 28.X.1938. *Sviatok, ktorý sa nesväťí*.

⁴⁴ Pomenovanie Pittsburgská dohoda je v štúdií používané v súlade so slovenským pravopisom.

⁴⁵ Ferdinand Peroutka, významný český publicista, autor rozsiahlej práce *Budování státu*, analyzoval v uvedenej monografii vývoj na Slovensku a vzťah Čechov a Slovákov, ktoré nezriedka vyvolávali kritiku slovenských autonomistov.

⁴⁶ PEROUTKA, Ferdinand *Budování státu*. Praha : Akademia, 2003, s. 131.

⁴⁷ Tamže, s. 133.

z četných předrevolučních programů zahraničních. Má svou cenu historickou.“ T. G. Masaryk zároveň uviedol, že „Ve smlouvě samé se na konci říká, že podrobná ustanovení o zařzení česko-slovenského státu ponechávají se osvobozeným Čechům a Slovákům a jejich právoplatným představitelům; to bylo řečeno proto, že Čechové a Slováci na pittsburské schůzi věděli, že zejména občané američtí nemají práva rozhodovat o definitivním zřízení československého státu.“⁴⁸

T. G. Masaryk teda jednoznačne poprel záväznosť Pittsburskej dohody ako bázy pre štátoprávne usporiadanie vzťahu Čechov a Slovákov v Československej republike. Právnu záväznosť Pittsburskej dohody pre slovenských i českých politických predstaviteľov odmietal aj Ivan Déřer,⁴⁹ ktorý dokonca vyslovil názor, že „Celá tá otázka, ktorá sa skrýva pod heslom slovenskej autonómie, nie je ničím iným ako bojom kléru, aby si udržal svoju moc nad slovenským ľudom, moc, ktorá mu zabezpečená bola starým režimom maďarským.“⁵⁰ Radikálne odlišný postoj k významu a miestu Pittsburskej dohody v česko-slovenských vzťahoch zaujal Štefan Onderčo, poslanec za Slovenskú ľudovú stranu. V uvedenej rozprave prehlásil: „Máme toľko úprimnosti, ale aj odhodlania, aby sme otvorene riekli: nič iné nečakáme od vás Česi, ako to, že dajte Pittsburskú zmluvu do ústavných zákonov nášho štátu a bude svätý pokoj medzi nami.“⁵¹ V podobnom duchu hodnotili Pittsburskú dohodu aj slovenskí autonomisti z radov evanjelikov. *Národné noviny* vyzdvihli skutočnosť, že „V Pittsburgu, ktorý bol a bude historickým miestom slovenského národa, vykonali naši americkí bratia heroický čin v boji za slovenskú samosprávu...My, ktorí sa tu v rodnej vlasti boríme za tie isté slovenské ideály, dostali sme z Pittsburgu morálnu pomoc nesmierneho významu.“⁵²

V nasledujúcich rokoch sa implementácia Pittsburskej dohody do politického usporiadania Československej republiky stala požiadavkou, predkladanou na interných poradách Slovenskej ľudovej strany i na verejných mítingoch a zhromaždeniach organizovaných touto stranou. Splnením uvedenej požiadavky bola podmienená i spolupráca Slovenskej ľudovej strany s vládnymi politickými subjektami. Tento postoj deklaroval Andrej Hlinka na porade poslancov a senátorov strany v dňoch 27. – 28. novembra 1925 v Trnave. Podľa záznamu Policajného riaditeľstva A. Hlinka prehlásil: „Do vlády vstúpime len vtedy, keď si vláda táto

---

⁴⁸ Tamže.

⁴⁹ Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1922 I. volební období 6. zasedání. Těšnopisecké zprávy 159 – 180. 24.X. – 14.XII.1922. Tesnopisecká zpráva o 170. schůzi poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé v Praze v úterý dne 21. listopadu 1922, s. 666. V rozprave I. Déřer prehlásil: „My, ktorí zastupujeme robotnícke strany voči tejto Pittsburskej dohode, môžeme v našej kritike postupovať voľnejšie, pretože na tejto Pittsburskej dohode zástupcovia slovenského robotníctva neboli zúčastnení a zástupcovia slovenského robotníctva nepodpisali túto zmluvu. A Pittsburská dohoda bola, vážení pánovia, vlastne úmluvou slovenského kléru amerického s určitými poprednými organizáciami českého a slovenského ľudu v Amerike.“

⁵⁰ Tamže.

⁵¹ Tamže, s. 718.

⁵² *Národné noviny*, 27.VII.1922. *Pittsburg*.

vezme do programu v prvom rade slovenskú autonómiu, ktorá nám prislúcha na základe zmluvy uzavretej v Amerike.“⁵³ Impulzom pre oživenie polemík v súvislosti s Pittsburskou dohodou sa stalo desiate výročie jej podpísania. Vo februári 1928 denník *Slovák* uverejnil na titulnej strane článok *Podvod s Pittsburskou dohodou*, v ktorom obvinil „slovenských centralistov“, združených v klube slovenských poslancov, že 6. februára 1920 prijali tzv. Osvedčenie, potvrdzujúce splnenie všetkých požiadaviek uvedených v Pittsburskej dohode zo strany československého štátu. Keďže, ako je uvedené v článku, autori Osvedčenia deklarovali, že „Toto je stanovisko Slovenského klubu, jednomyselné stanovisko všetkých prívržencov strán v ňom zastúpených na teraz o Pittsburskej dohode“,⁵⁴ dopustili sa podvodu. V tom čase bola už totiž časť poslancov Slovenského klubu členmi Slovenskej ľudovej strany a napriek tomu na Osvedčení sú uvedené aj ich podpisy. *Slovák* uzatvára: „A nakoľko pod osvedčením nachádzajú sa aj ich podpisy, nemožno iné predpokladať, ako že tieto podpisy sú falzifikované.“⁵⁵

Z iniciatívy Hlinkovej slovenskej ľudovej strany⁵⁶ (HLS) bolo v dňoch 28 – 29. mája 1928 v Trenčíne pri príležitosti desiateho výročia Pittsburskej dohody, zorganizované verejné zhromaždenie, ktoré denník *Slovák* nazval Manifestáciou slovenského národa za Pittsburskú Dohodu v Trenčíne.⁵⁷ Predstavitelia HLS, účastní na zhromaždení, prijali rezolúciu s vyjadrením vďaky všetkým, ktorí priniesli „veľké obete na práci, majetkoch, krvi a životoch svojich za oslobodenie Národa Slovenského“.⁵⁸ V rezolúcii je Pittsburská dohoda hodnotená ako najvýznamnejší akt v boji za národné oslobodenie Slovákov. Na zhromaždení bol prijatý manifest, v ktorom rezonovala kritika neplnenia ustanovení Pittsburskej dohody.⁵⁹

Pre slovenských autonomistov – popri kritike politických, hospodárskych a kultúrnych pomerov na Slovensku – ako výsledku údajných prehmatov pražského centralizmu, bolo nesplnenie Pittsburskej dohody v jej doslovnom znení trvalou výčitkou adresovanou československej vláde a politickým stranám, ktoré ju podporovali. V boji za realizáciu Pittsburskej dohody HLS volala po koordinovanom postupe všetkých síl, podporujúcich požiadavku autonómie Slovenska. Denník *Slovák* sa prihovárал za politické zjednotenie

---

⁵³Národní archiv (NA) Praha, f. Presidium ministerstva vnitra (PMV) 1918 - 1945, k. 24., sig. 12. Porady poslanců a senátorů Slovenské lidové strany v Trnave ve dnech 27. – 28. listopadu 1925.

⁵⁴*Slovák*, 12.II.1928.

⁵⁵Tamže.

⁵⁶V roku 1925 došlo k premenovaniu Slovenskej ľudovej strany na Hlinkovú slovenskú ľudovú stranu.

⁵⁷*Slovák*, 30.V.1928.

⁵⁸Tamže. *Rezolúcia*.

⁵⁹Tamže. „Slovenský Národný manifest, prijatý v Trenčíne 28.V.1928.“, ktorý podpísali „predseda zjazdu“ Jozef Budaj a „predseda Slovenskej ľudovej strany“ Andrej Hlinka (funkcie uvedené v pôvodnom texte), obsahuje, okrem iného, nasledovné kritické výhrady neplnenie Pittsburskej dohody: „Slovensko ani naproti ustanoveniu Pittsburskej Dohody nemá svoju vlastnú administratívu, ani svoj snem, ani svoje súdy! Slovenčina ani naproti ustanoveniu Pittsburskej Dohody nie je všeobecne do života uvedená v škole, v úrade a vo verejnom živote vôbec! Podrobné ustanovenia o zriadení česko-slovenského štátu ponechali sa síce oslobodeným Čechom a Slovákom a ich právoplatným predstaviteľom, ale podnes ustanovenia tieto s konečnou platnosťou usporiadané neboli.“

Slovákov na základe Pittsburskej dohody a ako príklad uviedol boj za kultúrne požiadavky, vedený v minulosti: „Tak ako sme sa, mladí i starí, katolíci i evanjelici, v matičnom prípade vedeli svorne postaviť za kultúrno – vedecké požiadavky naše, tak sa musíme raz nájsť aj na spoločnej politickej báze. A tá je daná v Pittsburskej dohode.“⁶⁰

Potrebu zjednotenia v zápase za autonómiu zdôrazňovali predstavitelia HSLS aj na verejných zhromaždeniach strany. Príkladom je prejav člena poslaneckej snemovne za HSLS, Jozefa Tisu, ktorý počas zhromaždenia v Bánovciach 7. júla 1932 vyzýval: „Urobte koniec nešťastnému trhaniu sa na strany a straničky a spojte sa v jeden nerozborný šík slovenský“.⁶¹ J. Tiso zároveň optimisticky hodnotil rast autonomistického hnutia na Slovensku a možnosti uskutočnenia požiadaviek obsiahnutých v Pittsburskej dohode: „Autonómia Slovenska sa stáva dnes najreálnejším a najsúrnejším slovenským programom, preto zdravíme ožívajúci ruch vo všetkých vrstvách slovenského národa za uplatnenie sa Pittsburskej dohody...“⁶²

V úvahe *Pittsburská dohoda zaväzuje* dvojtýždenník *Nástup*, prezentujúci politické stanoviská radikálnej autonomistickej mládeže, vyjadril presvedčenie, že „*Pittsburská dohoda je práve tak revolučnou normou, ako naša ústava. Slováci a Česi, ktorí ju v cudzine uzatvárali, jednali tým istým právom, ako členovia Revolučného národného zhromaždenia.*“⁶³

K uvedenej problematike sa *Nástup* vrátil o rok tvrdením: „Po nestrannom a zrelom uvážení skutočností, ktoré sa odohrali okolo Pittsburskej dohody, padá každá pochybnosť o jej právnej záväznosti“⁶⁴ a i pri vylúčení právnych argumentov, nemožno poprieť, „...že Pittsburskou dohodou nevznikol v prospech národa slovenského záväzok morálny“.⁶⁵ Právna záväznosť i morálny imperatív Pittsburskej dohody boli však, podľa redakcie *Nástupu*, štátnymi orgánmi spochybňované. Ako dôkaz negatívneho postoja štátnych orgánov k Pittsburskej dohode, je v záhlaví článku citovaný výmer Policajného riaditeľstva v Košiciach, ktoré odmietlo žiadosť o usporiadanie verejnej oslavy Pittsburskej dohody.⁶⁶ Policajné riaditeľstvo v Košiciach však v tomto prípade nekonalo z vlastnej iniciatívy, pretože Prezídium krajinského úradu v Bratislave konanie takýchto osláv výrazne obmedzilo.⁶⁷

⁶⁰ Slovák, 31.V.1932. *Idea autonómie Slovenska napreduje (Na výročný deň Pittsburskej dohody.)* (Zvýraznené časti citátu sú uvedené v pôvodnom texte.)

⁶¹ Slovák, 8.VII.1932. (Zvýraznené časti citátu su uvedené v pôvodnom texte.)

⁶² Tamže. (Zvýraznené časti citátu su uvedené v pôvodnom texte.)

⁶³ *Nástup*, 1.VI.1933. (Kurzíva v pôvodnom texte)

⁶⁴ *Nástup*, 1.VI.1934. *Akej autonómie sa domáhame.*

⁶⁵ Tamže.

⁶⁶ Tamže. V uverejnenom citáte sa uvádza: „Podanej žiadosti o povolenie k usporiadaniu oslavy Pittsburskej dohody nebolo vyhovené preto, že je oprávnený predpoklad, že by vzhľadom na udalosti v poslednej dobe sa odohrávajúce, došlo k porušeniu verejného poriadku a kľudu. Preto bolo treba usporiadanie tejto oslavy zakázať.“ Výmer Policajného riaditeľstva v Košiciach č. 6800/34 prez. zo dňa 29. mája 1934.

⁶⁷ V obežníku z 26. mája 1934, adresovanom „Všetkým pánom prednostom politických a štátne policajných úradov I. stolice na Slovensku“ Prezídium krajinského úradu informovalo uvedené orgány, že „Podľa došlých správ hodľajú slovenské autonomistické politické strany /Hlinkova slovenská strana ľudová a Slovenská strana

Na oživení autonomistického hnutia na Slovensku v druhej polovici tridsiatych rokov, a v tejto súvislosti aj zdôrazňovaní významu Pittsburskej dohody, mal nesporne vplyv i rast medzinárodného napätia. V Európe sa ohniskom tohto vývoja stalo nacistické Nemecko. Adolf Hitler netajil odhodlanie zmeniť existujúce politické usporiadanie v Európe, v prípade nutnosti i s použitím akýchkoľvek prostriedkov. Krátko po okupácii Rakúska na jar 1938 sa terčom agresívnej politiky Nemecka stalo Československo. Dôsledkom rastúceho tlaku nacistického Nemecka na Československú republiku v roku 1938 bola mobilizácia síl usilujúcich o zmenu politickej situácie v ČSR. Na Slovensku to bola, okrem politických zoskupení reprezentujúcich maďarskú a nemeckú menšinu, najmä HSĽS. Predstavitelia strany otvorene deklarovali nutnosť zmeniť existujúce štátoprávneho usporiadanie ČSR a v zmysle ľudáckeho výkladu Pittsburskej dohody dosiahnuť autonómiu Slovenska. V článku *Za splnenie Pittsburskej dohody* informoval *Slovák týždenník* o preslove J. Tisu v poslaneckej snemovni, v ktorom žiadal vyriešenie slovenského problému, domáhal sa splnenia Pittsburskej dohody a „reklamoval právo Slovákov na osobitý slovenský život“.⁶⁸ Počas verejného zhromaždenia HSĽS v Ružomberku A. Hlinka podmienil spoluprácu HSĽS s vládnymi stranami implementáciou Pittsburskej dohody do ústavy Československej republiky.⁶⁹ Mimo autonomistického tábora však takáto požiadavka nenachádzala pochopenie. Regionálny denník *Novosti*, vychádzajúci v Košiciach, spochybnil oprávnenosť začlenenia Pittsburskej dohody do ústavy. V úvahe *Slovenská autonómia a čo s ňou súvisí*, napísal: „Čo sa týka Pittsburskej dohody, ľudová strana s ňou robí skutočne celkom zbytočný poplach. Pittsburská dohoda nikde nehovorí o tom, aby bola existencia slovenského národa uznaná legislatívne.“ Varoval tiež pred dôsledkami akéhoto postupu: „Zdá sa, že ľudová strana pri týchto svojich všelijakých plánoch, citoch a predstavách nevie si domyslieť tie ďalekosiahle dôsledky, ktoré by bezodkladne nastali, jestli by Československá republika vyhodila zo svojej ústavy pojem 'československý národ'. Je to skutočne len boj o formu.“⁷⁰

Jozef Lettrich – v obsiahlej stati, uverejnenej v dvojtyždenníku *Politika*, hodnotil realizáciu jednotlivých ustanovení Pittsburskej dohody v politickej a legislatívnej rovine na Slovensku

---

národná/ osláviť výročie podpisu tzv. Pittsburskej dohody, pripadajúce na 30. mája 1934, verejnými prednáškami, schôdzami a pod. Vzhľadom k tomu, že politické vedenie Hlinkovej slovenskej strany ľudovej učinilo v ostatných dňoch rôzne prejavy v súvisi s otázkou tzv. Pittsburskej dohody, ktoré zakladajú skutkovú podstatu trestných činov, dá sa očakávať, že aj na verejných prejavoch a prednáškach, ktoré by boli poriadané na pamäť zmienenej dohody, by mohlo dôjsť k porušeniu verejného kľudu a poriadku. Pánom prednostom podriadených štátne bezpečnostných úradov sa preto ukladá, aby z toho hľadiska posudzovali došlé im podania o povolenie verejných prejavov a prednášok s programom týkajúcim sa Pittsburskej dohody, pokiaľ majú sa konať v najbližších dňoch, menovite 29. a 30. mája 1934. Všade tam, kde pán prednosta štátne bezpečnostného úradu má sebe menšiu obavu, že pri takom verejnom prejave, prednáške a pod. mohlo by dôjsť k trestným činom a k porušeniu verejného kľudu a poriadku, nevezme na vedomie, resp. nepovolí zmieneny prejav a postará sa o to, aby zákaz bol dôsledne dodržaný.“ ŠA Levoča, p. Spišská Nová Ves, kar. 46, č. 25.366/1934 Sh. prez.

⁶⁸ *Slovák týždenník*, 27.II.1938.

⁶⁹ *Slovák týždenník*, 6.III.1938. *Ak dajú do ústavy, čo tu celý národ žiada, ak uzákonia Pittsburskú dohodu, pôjdeme do vlády.*

⁷⁰ *Novosti*. 17.IV.1938.

a vyjadril presvedčenie, že sú plnené v súlade so znením uvedeného dokumentu. „Čo sa týka legislatívneho snemu, lebo tento prichádza do úvahy na prvom mieste“, napísal J. Lettrich, „môžeme s čistým svedomím vyznať, že iné riešenie ako je to, ktoré máme, našim pomerom nevyhovuje. Z dôvodov jednoty štátu, vnútropolitických i zahraničných pomerov, nemohli sme ustúpiť od jediného celoštátneho legislatívneho národného zhromaždenia, kde sú Slováci primerane svojmu počtu a politickým silám od štátneho prevratu zastúpení. V tejto súvislosti nemôžem nespomenúť ani krajinské zastupiteľstvo, ktoré je vo veciach slovenskej samosprávy samostatné a autonómne. Týmito dvoma ustanovizňami, ak nie je úplne splnený ideál Pittsburgského zápisu, tak sme sa mu iste veľmi priblížili. V súdnictve je Slovensko tiež samostatné, pokiaľ to len jeho poslanie pripúšťa. Máme tu súdy I.-II.-III. stolice, s personálom dnes už vo väčšine slovenským, takže i táto požiadavka je rámcovo splnená. Otázka slovenčiny ako úradného a vyučovacieho jazyka je na stálom postupe k výhradnej platnosti na Slovensku.“ V závere J. Lettrich vyjadril presvedčenie, že „Nielen tým, čo sme dosiahli doma od štátneho prevratu, ale i schopnosťou našej slovenskej pospolitosti dať celému štátu hodnoty a osobnosti, presahujúce svojím významom a formátom úzky rámec Slovenska, ba i republiky...opravňuje nás ku konečnému záveru, že je tzv. Pittsburgská dohoda z najväčšej miery skutočným životom prekonaná, vyplnená a uskutočnená.“⁷¹

Predstavitelia HSLS však takéto hodnotenie Pittsburgskej dohody striktno odmietali. V napätej politickej situácii letných mesiacov roku 1938, keď nad Československom visela hrozba nemeckej agresie, vedenie HSLS rozhodlo zosilniť tlak na presadenie svojich politických požiadaviek.⁷² Splnenie Pittsburgskej dohody tak, ako ho žiadala HSLS, sa stalo jedným zo základných bodov politického programu strany. S úmyslom využiť Pittsburgskú dohodu v boji o dosiahnutie autonómie, pripravovala HSLS veľkolepé oslavy dvadsiateho výročia jej podpísania, ktoré mali vyvrcholiť v nedeľu 5. júna v Bratislave. *Slovák týždenník* s neskrývaným pátosom oznamoval – „Tisíce Slovákov z blízkych aj ďalších krajov sa hlási na bratislavské pittsburgské oslavy. Už z doterajšej ozveny vidíme, že usporiadatelia budú mať krásnu, ale veľkú prácu, lebo pôjde skutočne o obrovské masy, aké Bratislava už dlho nevidela.“⁷³ Tiež denník *A-Zet*, tlačový orgán národných socialistov, informoval s nádychom sarkazmu, o chystaných oslavách: „V nedeľu bude v Bratislave rušno. Už niekoľko týždňov verbuje tam tlač ľudovej strany pre účasť na uvítanie americkej delegácie, ktorá ukáže verejne originál Pittsburgskej dohody. Bude sprievod, budú manifestácie, bude sa rečniť.“ Redakcia *A-Zet* zároveň vyjadrila pochybnosti o postupe HSLS k oslavám: „Toľko mesiacov už robia poplach a pri voľbách dostávajú naň odpoveď: od tých čias, čo začali tento poplach, politicky strácajú. Preto je treba len ľutovať, že ľudáci robia z príchodu americkej delegácie do

⁷¹ Politika, 1.VI.1938, s.117 – 123. *Dvadsiate výročie tzv. Pittsburgskej dohody.*

⁷² HSLS vstúpila do roku 1938 so sloganom „V novom roku do útoku“.

⁷³ *Slovák týždenník*, 29.V.1938. *Celé Slovensko sa oduševňuje za oslavy Pittsburgskej dohody.*

Bratislavy svoju stranickú slávnosť, ktorá pri známom postupe ľudovej strany bráni ostatným občanom, aby sa k nej pripojili.“⁷⁴

Keďže nebolo možné vylúčiť, že oslavy Pittsburskej dohody, organizované HSLŠ by mohli prerásť do násilnosti, Prezídium krajinského úradu v Bratislave v obežníku rozoslanom 30. mája 1938 informovalo politické a bezpečnostné orgány na Slovensku o pripravovaných slávnostiach a nariadilo, aby venovali podujatiu zvýšenú pozornosť a podali o prípadných prípravách v ich správnych obvodoch správu.⁷⁵

Kulmináčnym bodom v boji HSLŠ o využitie tejto historickej udalosti pre dosiahnutie svojich politických cieľov mala byť návšteva delegácie americkej Slovenskej ligy na čele s jej predsedom Petrom Hletkom.⁷⁶ Vzhľadom na autonomistické postoje P. Hletku a Jozefa Huška, jedného zo signatárov Pittsburskej dohody za slovenskú stranu, nádeje ľudákov neboli neoprávnené. Redakcia Politiky anticipovala túto možnosť, keď v článku *Americkí Slováci sú medzi nami*, vyjadrila obavu zo zneužitia návštevy americkej delegácie pre politické ciele autonomistov“ „Ak delegácia bude hračkou v rukách jednej politickej strany slovenskej, nie je vylúčené, že sa dosiahne práve opačného účinku.“⁷⁷

---

⁷⁴ A-Zet, 4.VI.1938. *K zajtrajším manifestáciám v Bratislave. Názory na Pittsburskú dohodu.*

⁷⁵ V obežníku z je uvedené, že „Hlinkova slovenská strana ľudová chystá na 4.–5. júna 1938 v Bratislave oslavy 20. výročia Pittsburskej dohody. V strane prevláda teraz názor, že zahraničná politická situácia je pre stranu neočakávane priaznivá a doba sama pracuje pre vynútenie požiadaviek autonomistov podľa Pittsburskej dohody...Na oslavách má dôjsť k manifestačnému prečítaniu originálu Pittsburskej dohody, má byť dôrazne žiadané o jej vtelenie do ústavy Československej republiky a slávnostne má byť vyhlásená osobitosť slovenského národa. Všetky základné body Pittsburskej dohody majú byť manifestačne táborom ľudu prijaté a schválené. Hlinkova slovenská strana ľudová počíta s účasťou na oslavách do 100 000 osôb. Očakávajú sa nielen delegáti zo všetkých obcí na Slovensku, ale menovite zo západného Slovenska masová účasť v zriadených šíkoch s hudbami a krojovanými skupinami. Podľa dôverných informácií prevádza sa medzi príslušníkmi Hlinkovej slovenskej strany ľudovej agitácia šeptom od ucha k uchu a sú pri tom rozširované povesti, že na oslavy prídu výpravy roľníkov s kosami, cepami a valaškami, že Slovákom prídu na pomoc i z Ameriky a že v Československej republike bude prevrat, lebo v ten deň si vynútiť ľudáci autonómiu.“ Krajinský úrad žiadal, aby prednostovia jednotlivých úradov podali správy o nasledujúcich okolnostiach: „1/ približne akú účasť možno očakávať na Pittsburských oslavách v Bratislave z tamojšieho správneho obvodu. Pri tom treba uviesť, či pôjde len o účasť jednotlivcov a delegácií, alebo či sa chystá aj masová účasť, 2/ či pri agitácii pre účasť na oslavách boli zistené nejaké závady, menovite v smere rozširovania uvedených povestí, 3/ vo všeobecnosti, akú náladu možno pozorovať v kruhoch príslušníkov Hlinkovej slovenskej strany ľudovej a či neboli zistené prípady, žeby osoby, ktoré sa chystajú na oslavy do Bratislavy boli povzbudzované k nejakým radikálnym prejavom a skutkom.“ V závere Prezídium krajinského úradu upozornilo, že „Prípadné ozbrojené nastúpenie cesty /kosy, cepy, valašky atď./ treba ovšem bezpodmienečne zamedziť.“ ŠA Banská Bystrica, p. Kremnica, f. OÚ Nová Baňa 1923 - 1945, k. 16, č. 32876/38 prez.

⁷⁶ *Samostatnosť – Independence*, 8.XII.1934. Peter Hletko sa stal predsedom Slovenskej ligy v Amerike na jej XIX. kongrese v roku 1934. Autonomistický týždenník *Samostatnosť – Independence*, vychádzajúci v McKeesporte, PA., USA, jeho zvolenie privítal: „Zmena nás teší a to preto, lebo za bývalého predsedu Ligy za 16 rokov samostatnosti ČSR Slováci nijako nemohli sa dostať vpred ako národ a nebolo nádeje že sa autonómie v tom Československu dožijú. Nech teda prubuje nový predseda Ligy. Voľbu P.Hletku pozitívne hodnotil tiež denník Slováč. Podľa článku *I naďalej za Pittsburskú dohodu. Organizovaná slovenská Amerika verná sebe i nám.*“, P. Hletko „Je presvedčeným autonomistom a v duchu Pittsburskej dohody povedie všetky kroky Slovenskej ligy.“ Bližšie p. –Slovák, 4.I.1935.

⁷⁷ Politika, 1.VI.1938.

Príchod americkej delegácie do Ružomberka, ako opísal udalosť Slováč tíždenník, sa stal okázalým prejavom vzájomného porozumenia predstaviteľov Slovenskej ligy v USA a vedenia HSLS na čele s A. Hlinkom. Uvedené periodikum s neskryvaným uspokojením komentovalo príchod predstaviteľov organizácie Slovenskej ligy v USA: „Prvá cesta americkej delegácie viedla samozrejme do Ružomberka...Andrej Hlinka sa srdečne zvitál s našimi americkými bratmi a povedal, že je rád, že prichádzajú práve teraz, keď sa rozhoduje o osude Pittsburskej dohody...Vodca americkej delegácie dr. Hletko poďakoval sa Andrejovi Hlinkovi za srdečné prijatie a vyhlásil, že prísť do Ružomberka pokladali si americkí Slováci za svoju prvú povinnosť. Teraz nastala historická chvíľa. Dr. Hletko po prvý raz vytiahol originál Pittsburskej dohody, zakrútený do pošvy.“⁷⁸

Spoločné vystúpenie A. Hlinku a P.Hletku v Bratislave 2. júna 1938 dávalo podľa vyjadrenia denníka *A-Zet* reálny podklad obavám, že predstavitelia Slovenskej ligy v USA sa postavia na stranu HSLS.⁷⁹ Príbuznosť politických postojov potvrdila aj účasť americkej delegácie na zjazde HSLS 4. júna 1938 a vyhlásenie P. Hletku, že „Pittsburská dohoda dostáva sa teraz na svetové fórum a že Slováci združení v americkej Slovenskej Lige neprestanú bojovať o ňu, pokiaľ nebude uskutočnená v záujme slovenského národa.“ P. Hletko zároveň deklaroval: „Slováci z americkej Slovenskej Ligy si neprajú rozbiť republiku, ale trvajú na autonómii a uskutočnení dohody.“⁸⁰ Príklon na stranu autonomistických síl dokumentovali predstavitelia americkej Slovenskej ligy aj účasťou na demonštrácii zorganizovanej Hlinkovou ľudovou stranou 5. júna 1938 v Bratislave.

Napriek obavám štátnych orgánov, prebehli oslavy Pittsburskej dohody, konané v Bratislave 4. – 5. júna 1938 bez incidentov a násilnosti. Radikálne odlišné interpretácie významu a rozsahu osláv však dokumentujú, ako hlboko rozdelená bola v tom čase slovenská spoločnosť v otázke ďalšieho politického vývoja na Slovensku. Podľa periodika *Slovák tíždenník* „sila slovenského autonomizmu uchvátila Bratislavu“ a „celé Slovensko rázne manifestovalo za svoje práva“ počas manifestácie, na ktorej sa podľa tvrdenia redakcie časopisu zúčastnilo vyše 100 000 Slovákov.⁸¹ V interpretácii komunistických Slovenských zvestí však „úvodná akcia k týmto vrcholným slávnostiam ľudovej strany, pre ktoré sa zneužíva aj prítomnosť delegácie amerických Slovákov, nebola tak slávna, ako ju ľudácka réžia pripravovala. Menej ľudí a menej nadšenia bolo, než sa čakalo.“⁸² Otvorene negatívne hodnotil oslavy denník *A-Zet*: „Americká delegácia mala dosť trápne postavenie. Poznala, že v skutočnosti bola zneužitá ako volebná agitácia ľudovej strany a preto nevedela dobre, ako sa

⁷⁸ Slováč tíždenník, 5.VI.1938. *Vítaná cesta slovenskej autonomistickej myšlienky sa začala.*

⁷⁹ A-Zet, 4.VI.1938. *Americkí Slováci v Bratislave.*

⁸⁰ A-Zet, 5.VI.1938. *Ľudáci trvajú na autonómii.*

⁸¹ Slováč tíždenník, 12.VI.1938

⁸² Slovenské zvesti, 5.VI.1938. *Pravda o Pittsburskej dohode. Slovenskú otázku treba riešiť bezodkladne.*

má k celej veci zachovať. Zdôraznila, že prichádza preto, aby dosiahla medzi Čechmi a Slovákami dohody.“⁸³

Deň po ľudáckej demonštrácii (6. júna 1938) zorganizovali protiautonomistické politické zoskupenia na čele s Republikánskou stranou zemedelského a maloroľníckeho ľudu demonštráciu na podporu republiky. Podľa správy amerického vyslanectva malo uvedené politické vystúpenie markantne väčšiu odozvu.⁸⁴

Požiadavka predstaviteľov HSĽS začleniť Pittsburgskú dohodu do ústavy Československej republiky však nebola v letných mesiacoch roku 1938 reálna. Ministerský predseda Milan Hodža, napriek tomu, že v rozhovore s členmi americkej delegácie pripustil ochotu vlády „dať iným spôsobom zadosťučinenie americkým Slovákom za to, čo urobili za vznik ČSR“, jednoznačne odmietol možnosť začlenenia Pittsburgskej dohody do ústavy.⁸⁵

A. Hlinka charakterizoval počas rozlúčkového prejavu v Ružomberku dvojmesačný pobyt delegácie Slovenskej ligy ako „triumfálnu cestu“.⁸⁶ V skutočnosti však nemala návšteva americkej delegácie na zmenu politických pomerov na Slovensku žiadny vplyv. Túto skutočnosť otvorene priznal aj P. Hletko v príhovore počas banketu, ktorý usporiadalo vedenie HSĽS v Ružomberku.⁸⁷

Zámerom slovenských atonomistov však napomáhal vývoj politickej situácie v Európe. Nároky A. Hitlera na pripojenie sudetských území k Nemecku, formulované bezohľadne vydieračskou, ultimatívnu formou a neschopnosť vládných predstaviteľov Anglicka a Francúzska postaviť sa rázne nacistickému Nemecku na odpor, vyústili do podpísania Mníchovskej dohody, ktorá bola drastickým zásahom do teritoriálnej integrity Československa.

Oslabenie československého štátu po mníchovskom diktáte využila HSĽS na presadenie svojich politických požiadaviek. Na základe ústavného zákona, prijatého Národným

---

⁸³ A-Zet, 6.VI.1938. *Fiasko ľudákov v Bratislave*

⁸⁴ V správe je uvedené, že „Zatiaľ čo davy prítomné na oslavách Hlinkovej strany je možné odhadnúť na približne 50 000 osôb, demonštrácie prechádzajúcej ulicami Bratislavy, ktoré boli vyzdobené národnými zástavami, sa zúčastnilo približne 100 000 osôb zo všetkých spoločenských vrstiev, bez ohľadu na politickú príslušnosť.“ Prevzaté z JELÍNEK, Yeshayahu.: *The Parish Republic: Hlinka's Slovak Peoples Party 1939 – 1945*. New York and London : East European Quarterly, Boulder, 1976, s. 12.

⁸⁵ Slováč týždenník, 31.VII.1938. Dr. Hodža v rozhovore s členmi americkej delegácie prehlásil: Pittsburgskú dohodu nemožno vteliť do ústavy ČSR.

⁸⁶ Slováč, 7.VIII.1938. *Andrej Hlinka: Na rozlúčku vodcovi americkej delegácie dr. Petrovi Hletkovi.*

⁸⁷ Slováč, 9.VIII.1938. P. Hletko na adresu neúspechu rozhovorov s predstaviteľmi československej vlády povedal: „Podávali sme vašu ruku i našu ruku Prahe, ale v odpoveď dostali sme síce veľké reči, veľké oslavy, bankety, začo za všetko sme vďační, ale nedostali sme rovného, mužného, v dnešnej situácii jedine statočného slova, ktoré ... by do jedného frontu spojilo národ slovenský, národ český v obrane vašej republiky. To slovo malo byť skutok. Malo byť okamžité uzákonenie Pittsburgskej dohody. Neurobili to a nechcú to urobiť.“

zhromaždením 22. novembra 1938, bola vyhlásená autonómia Slovenska.⁸⁸ Zdôvodnenie prijatého zákona sa opieralo – okrem iného – aj o Pittsburskú dohodu.⁸⁹

Martinská deklarácia

Historickým aktom, ktorý bol naplnením programu utvorenia štátu Čechov a Slovákov, tak ako ho ponímali predstavitelia slovenskej politickej a kultúrnej reprezentácie, sa stala Martinská deklarácia.⁹⁰ *Národné noviny* v správe o zhromaždení slovenských predstaviteľov v Martine, nazvali 30. október 1918 historickým dňom slovenského národa.⁹¹ Autori deklarácie sa vyjadrili jednoznačne za spoložitie Slovákov a Čechov v spoločnom štáte.

Vzhľadom na skutočnosť, že Martinskú deklaráciu podpísali národne orientované osobnosti bez rozdielu politickej i konfesionalnej orientácie, tento akt zohral dôležitú úlohu v procese politického vývoja na Slovensku. Deklaranti spontánne reagovali na dramatické zmeny v Európe, spôsobené kolapsom armád Centrálnych mocností v závere prvej svetovej vojny. *Národné noviny* hodnotili sled udalostí, ktoré viedli k sformulovaniu a podpisu Martinskej deklarácie nielen ako udalosti historického významu pre slovenský národný pohyb, ale tiež ako predel slovenských národovcov vo vzťahu k štátoprávnemu postaveniu Slovenska: „Už dňa 24. októbra 1918 zvolalo predsedníctvo Slovenskej národnej strany na 30. októbra 1918 všetkých členov svojho výboru na zasadnutie do Turčianskeho Sv. Martina...Na stĺpcoch maďarských denníkov zjavovali sa informácie o tomto zhromaždení, tak predstavujúce vec maďarskej verejnosti, akoby dňa 30. októbra 1918 mali na zhromaždení zápasit' dve politické skupiny Slovákov a ako by sa malo rozhodovať, ktorej z týchto dvoch skupín patrí prvenstvo. No deň 30. október 1918 priniesol maďarskej verejnosti, maďarským šovinistickým kruhom trpké sklamanie a súčasne nemilé prekvapenie. Na výborové zasadnutie Slovenskej národnej strany dostavili sa totiž nielen členovia výboru, ale i mnohí *nečlenovia*,⁹² a toto veľké zhromaždenie slovenského národa, v zastúpení všetkých svojich politických odtienkov ľuďmi, prišlými zo všetkých končín Slovenska, vynieslo pamätnú Deklaráciu, na veky spečiatiacu náš osud s bratmi Čechmi a jednotne vyslovujúcu tak rečovú, ako i kultúrno-historickú spolupatričnosť našu s jednotným česko-slovenským národom.“⁹³

Diferenciácia slovenskej politickej scény však mala dopad aj na pôvodne jednoznačné ponímanie Martinskej deklarácie. Jedným z neuralgických bodov sa stala charakteristika

---

⁸⁸ BARNOVSKÝ, M. a kol.: Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II. 299, Ústavný zákon zo dňa 22. novembra 1938 o autonómii Slovenskej krajiny. Bratislava, 1998, s. 189.

⁸⁹ Tamže.

⁹⁰ Z novej literatúry k okolnostiam podpisu Martinskej deklarácie a bibliografiám jej autorov pozri: KOVÁČ, Dušan a kol.: Muži deklarácie. Martin : Osveta, 1991.

⁹¹ *Národné noviny*, 31.X.1918

⁹² Kurzíva v pôvodnom texte.

⁹³ *Národné noviny*, 30.X.1919. *O turčianskej sv.-martinskej Deklarácii. Ako povstala povestná Deklarácia?*

slovenského národa ako časti jednotného československého národa.⁹⁴ Došlo k sporom v súvislosti s charakterom i trvaním zväzku oboch národov. Tiež v interpretáciách významu Martinskej deklarácie vo vzťahu k 28. októbru dochádzalo k prejavom určitej rivality.⁹⁵ Vyskytli sa aj názory, spochybňujúce jej autenticitu.⁹⁶

Hodnotenie významu Martinskej deklarácie však nebolo jediným aspektom tejto historickej udalosti. Podnetom pre ostrý politický zápas medzi predstaviteľmi vládnych strán a opozíciou sa stali indície, že v texte deklarácie došlo k zmenám, ktoré mohli viesť k sfaľšovaniu jej pôvodného znenia⁹⁷ a že autori deklarácie sa zhodli v potrebe po desiatich rokoch prehodnotiť štátoprávne postavenie Slovenska v rámci Československej republiky. Politickú scénu na

---

⁹⁴ Slováč týždenník, 5.VI.1938. *Vitázná cesta slovenskej autonomistickej myšlienky sa začala*. Tiež Narodnie noviny, v článku *Hádka okolo Deklarácie Slovenského Národa*, uverejnenom 1. apríla 1923, kritizovali rozporuplnosť tejto formulácie: „Myslíme, že jedine správnym východiskom pri tejto veci je statočne a objektívne konštatovať, že veru osnovaťel tejto deklarácie, Samuel Zoch, spolu s tými, ktorí túto deklaráciu pomáhali mu potom ešte umiesiť, uhladiť – utvorili nezmyselnú a štylistickú chybu, keď pod titulom 'Deklarácia Slovenského Národa', aj pri častejšom užívaní výrazu 'slovenský národ', ba aj i 'český národ', v samom texte deklarácie – na inom mieste predsa hovoria o 'slovenskej vetve jednotného česko-slovenského národa'. Tu je vnútorné protirečenie tak viditeľné, že to nemôže zakryť nijaké mudrovanie...Tu najviac o tom môže byť reč, ako možno vysvetliť túto chybu.“ Narodnie noviny nachádzali vysvetlenie v snahe deklarantov optimálnou formou vyjadriť rozhodnutie vytvoriť spolu s Čechmi spoločný štát, bez toho aby to bolo v deklarácii explicitne uvedené, takže „z celej opatrnej štylizácie deklarácie vidieť, že osnovatelia nesmeli povedať na plné ústa ani to, že Slováci definitívne odlučujú sa od Maďarov, ani to, že chcú utvoriť spolu s Čechmi česko-slovenský štát.“ Rovnaké stanovisko zastáva D. Kováč, podľa ktorého viedli deklarantov k tejto formulácii pragmatické dôvody: „Diskutovalo sa o formulácii, že slovenský národ je 'Čiastka i rečove i kultúrno-historicky jednotného česko-slovenského národa.' Je to formulácia, ktorá je neodškriepiteľne čechoslovakistická. Ak však sledujeme priebeh dopoludňajšej predporady, je zrejme, že táto formulácia bola chápaná ako v danej chvíli z taktických dôvodov potrebná“. KOVÁČ, ref. 93, s. 18 – 19.

⁹⁵ Narodnie noviny, 30.X.1920. *Na druhé výročie turčiansko sv.-martinskej Deklarácie*. V článku je vyjadrený názor, že deklarácia je pre slovenský národ významnejšou udalosťou ako 28. október: „Pred 2. dňami písalo a hovorilo sa mnoho o význame dňa 28. októbra 1918. Nechceme umenšovať tohto významu, no objektívne posudzujúc veci, treba nám uznať, že deň 28. októbra 1918 bol pre česko-slovenský národ síce pekným začiatkom nového života, no špeciálne pre Slovákov dostal potrebnej teploty iba dňom 30. októbra 1918, keď *jednomyselnosť* slovenských národovcov pri manifestovaní za česko-slovenskú jednotu slávila svoj triumf.“ Naproti tomu denník *Ľudová politika* poukazuje na určujúci význam 30. októbra: „Vyznajme úprimne: Bol by dnes 30. okt., keby nebolo bývalo najprv 28.okt.?...Vyznajme úprimne, že 28. okt. 1918 bol základom národného života nielen pre Čechov, ale aj pre Slovákov.“ *Ľudová politika*, 30.X.1925. *K 28. a 30. októbru*.

⁹⁶ Podľa úvodníka *Politické závratníctvo Čechoslovákov od prvopočiatku. – Falsovanie politickej vôle deklarácie z 30. októbra 1918. – Pachateľom je Dr. Milan Hodža*, uverejneného v týždenníku Slovenská Národná Jednota 27.I.1922, bola Martinská deklarácia sfaľšovaná M. Hodžom, a teda je to „jednoduchý falzifikát, jednoduchý zdrap papiera“. Prevzaté z CHALOUPECKÝ, Václav. *Martinská deklarace a její politické osudy*. In: Český časopis historický. Roč. XXXIV, č. 1928, s. 338.

⁹⁷ BOKES, František. *Dejiny Slovákov a Slovenska od najstarších čias po prítomnosť*. Bratislava : SAVU, 1946, s. 364 – 365. Podľa F. Bokesa „Niektoré zmienky o falošaní tejto deklarácie zakladajú sa na tom, že text deklarácie bol podrobený pred jeho uverejnením vecnej korektúre Milana Hodžu, prichádzajúc z Pešti, prinášal nové správy, najmä o zahraničnej vláde československej.“ Konkrétne k zmenám prevedým M. Hodžom F. Bokes uvádza: „Pôvodný text Martinskej deklarácie, schválený plénom Slovenskej národnej rady, Dr. Hodža ešte pred jeho uverejnením v novinách zmenil na dvoch miestach, a to v dôsledku prijatia Wilsonových podmienok g.f. Andrásym a vzniku revolúcie v Budapešti. Druhý odsek deklarácie doplnil Dr. Hodža ešte vetou, ktorou sa vyjadroval súhlas s novoutvoreným medzinárodným právnym položením formulovaným 18. X. americkým prezidentom Wilsonom a uznaným 27. X. gr. Andrásym. Zo štvrtého bodu deklarácie bol vynechaný odsek, ktorý sa týkal riešenia slovenskej otázky na mierovej konferencii ako aj požiadavky, aby i uhorská vetva československého národa bola na mierovom programe zastúpená. Vynechanie tohto úseku bolo zdôvodnené tým, že oboslanie mierovej konferencie je vecou vlád, a keďže Slováci mali v tom čase už svoju vládu, v ktorej boli zastúpení gen. M. R. Štefánikom, mala ona rozhodnúť, kto bude Slovákov zastupovať na mierovú konferenciu.“

Slovensku v tomto smere rozvíril článok Juraja Kozu – Matejova, uverejnený 30. októbra 1924 v denníku *Slovák* pod názvom *Prvá a druhá strana martinskej deklarácie*. Autor formou otázok a odpovedí rekonštruoval rozhovor s tajomníkom Slovenskej národnej rady, Karolom A. Medveckým, ktorý údajne v rozhovore prehlásil, že Martinská deklarácia mala dve časti, pričom druhá, tzv. tajná klauzula, obsahovala rozhodnutie prehodnotiť postavenie Slovenska najneskôr po desiatich rokoch.

Spor kulminoval súdnym procesom (8.– 9. apríla 1926), konanom na základe žaloby J. Kozu – Matejova na redaktora Slovenského denníka, Karola Huška, za urážku na cti. Podnetom žaloby boli články uverejnené v Slovenskom denníku, v ktorých K. Hušek obvinil A. Hlinku a J. Kozu – Matejova z nepravdivého popisu priebehu martinských rokovaní a nazval ich „politickými luhármi“. Súdny proces získal širokú publicitu a stal sa politickou kauzou, pretože, ako uviedli *Národné noviny* v článku z 9. novembra 1926: „Jadro sporu, poťažne procesu Kozu kontra Hušek je v tom, aká je pravá hodnota Martinskej deklarácie zo dňa 30. októbra 1918.“⁹⁸ Súd sa priklonil na stranu K. Huška. *Národné noviny* sumarizovali výsledok procesu: „Svedkovia nevedia o tajnej klauzule. Vtedy prevládal len cit radosti a nadšenia. Súd Huška oslobodil.“⁹⁹

Politický zápas o existenciu a štátoprávny význam tzv. tajnej klauzuly ako súčasť Martinskej deklarácie však rozhodnutím súdu v spore J. Kozu – Matejov kontra K. Hušek neskončil. Napriek skutočnosti, že dôkazy potvrdzujúce existenciu dodatku neboli nikdy predložené, spor nadobudol celoštátnu dimenziu po zverejnení článku Vojtecha Tuku *V desiatom roku Martinskej deklarácie. Vacuum juris*. v denníku *Slovák* 1. januára 1928. Podľa autora článku bola Martinská deklarácia doplnená „tajnou klauzulou“, v ktorej signatári dohody vymedzovali zlúčenie Slovákov a Čechov v jednom štátnom útvare po dobu desiatich rokov. Po tomto termíne, teda najneskôr do 31. októbra 1928, mali ústava Československej republiky a všetky zákony prijaté Národným zhromaždením za uplynulých desať rokov stratiť platnosť. V tom prípade na Slovensku malo nastať „právne vákuum“ (vacuum juris) a občania by boli oprávnení rozhodnúť o budúcom postavení Slovenska v rámci ČSR. V. Tuka bol jedným z čelných predstaviteľov Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a poslancom za HSLS v parlamente, tieto nepodložené vývody mali teda nesporne politickú váhu. Podľa významného škótskeho publicistu R. W. Setona-Watsona článok predstavoval „nepriateľský útok na republiku; jeho cieľ bol robiť zmätok a nesvornosť práve v tej chvíli, keď nastávali oslavy desiateho výročia nezávislosti; úmysel bol ukázať zahraničnej verejnosti, že v republike nenastáva konsolidácia, ale hrozí rozvrat.“¹⁰⁰

⁹⁸ V. Chaloupecký oceňoval hodnotu procesu z historického aspektu – „Akta procesu Hušek – Kozu jsou nejdůležitějším pramenem pro historii Martinské deklarace.“ CHALOUPECKÝ, ref. 99., s. 341.

⁹⁹ *Národné noviny*, 10.IV.1926. *Koniec procesu o Martinskú deklaráciu*.

¹⁰⁰ SETON-WATSON, R. W.: *Tukov proces*. In: SETON-WATSON, R. W. (ed.). *Slovensko kedysi a teraz*. Praha : Orbis, 1931, s. 47.

Popredný predstaviteľ strany Československej národnej demokracie, Milan Ivanka, podal 28. mája 1928 na V. Tuku trestné oznámenie a záležitosť prerástla do aféry celoštátneho rozsahu. V. Tuka bol obvinený so spolupráce so spravodajskými orgánmi Maďarského kráľovstva. Závažné obvinenie vyústilo do súdneho procesu, ktorý trval od 29. júla do 7. októbra 1928 a rozvíril politickú hladinu tak doma, ako aj v zahraničí.¹⁰¹ V. Tuka bol usvedčený zo závažnej protištátnej činnosti a odsúdený na 15 rokov odňatia slobody.¹⁰²

Napriek pokusom zneužiť Martinskú deklaráciu k útokom na celistvosť republiky, význam udalosti v dejinách slovenského národa nebol spochybňovaný žiadnym politickým prúdom na Slovensku, s výnimkou komunistov.¹⁰³ Skôr naopak. Autor úvodníka *Štátoprávny význam 30. októbra*, uverejneného v denníku *Slovák*¹⁰⁴, vyjadril pochybnosti nad podielom slovenských predstaviteľov pri vyhlásení vzniku Československej republiky. V. Šrobár, jediný Slovák ktorý podpísal prehlásenie pražského Národného výboru o vzniku ČSR 28. októbra 1918, totiž „nebol nijakým poslancom, ani od Slovákov žiadneho poverenia nemal“. Podľa autora uvedenej state smerodajným teda bolo, že „Slováci, ako je už známe, prejavili svoju vôľu tvoriť s Čechmi spoločný štát 30. okt. 1918.“¹⁰⁵ Logickým dôsledkom takejto argumentácie bola akcentácia významu Martinskej deklarácie v protiklade k 28. októbru a potreba náležitej oslavy tejto udalosti na Slovensku. Skutočnosť, že primárnym usporiadateľom osláv výročia Martinskej deklarácie sa stala HSLŠ, viedla k spolitizovaniu oslavy a podľa Karola Sidora dokonca k situácii, keď „istí ľudia pokladali túto našu prácu za rozbroj, značili si účastníkov našich manifestácií, robili tlak na kdekoho.“¹⁰⁶ Ako rovnocenné a komplementárne hodnotil oba sviatky provládny denník *Slovenský východ* : „Martinská deklarácia nie je protikladom pražského 28. októbra, ale jeho rovnocenným doplnkom, dovšujúcim mohutné oslobodenecké dielo Slovákov a Čechov.“¹⁰⁷

Snahy postaviť vyhlásenie Martinskej deklarácie na rovnakú úroveň ako 28. október, vyústili do návrhu HSLŠ uzákoniť 30. október ako štátny sviatok. Návrh podal 8. apríla 1937

---

¹⁰¹ ALEXANDER, Manfred. Proces s Vojtechom Tukom zo spravodajstva nemeckého konzulátu v Bratislave (dokumentačné prílohy). *Historický časopis*, 1992, 40, 6, s. 714 – 730. Deväť dokumentov napísaných nemeckým konzulátom v Bratislave dokladuje živý záujem o tzv. Tukovu aféru v Nemecku.

¹⁰² Štátny archív (ŠA) Bratislava, f. Štátne zastupiteľstvo (ŠZ), Č. Zm 111 167/30. Najvyšší súd potvrdil rozsudok Krajského a následne Vrchného súdu, na základe ktorých bol V. Tuka 5. októbra 1929 odsúdený na trest odňatia slobody v trvaní 15 rokov.

¹⁰³ Pravda, 10.I.1928. „*Vacuum juris*“ alebo nový smolný veniec. Periodikum Pravda odhalilo radikálne negatívny postoj komunistov k štátoprávnym aktom, určujúcim historický vývoj Slovenska: „My komunisti na Slovensku nezúčastnili sme sa nikdy hádok slovenskej meštiackej politiky o deklarácie, klauzuly i zmluvy...Vieme totiž veľmi dobre, že nie zmluvné právo je určovateľom dejín, nie zmluvy, deklarácie a klauzule rozhodovali o postavení tried a národov a o pomere určitého národa k národu druhému, ale hybnou silou, určujúcou tento pomer bola – áno – fyzická sila, faktická moc...“

¹⁰⁴ *Slovák*, 30.X.1930.

¹⁰⁵ Tamže.

¹⁰⁶ *Slovák*, 30.X.1934. *Uznanie 30. októbra de facto*.

¹⁰⁷ *Slovenský východ*, 30.X.1935. *30. Október*.

poslanec za HSLS – Martin Sokol – v poslaneckej snemovni.¹⁰⁸ V odôvodnení návrhu predloženého zákona je uvedené, že „Význam 30. októbra 1918 presahuje hranice Slovenska: udalosť tohto dňa má dosah celoštátny, ba i medzinárodný...Keďže Slováci spolu s Čechmi reprezentujú väčšinový štátotvorný živel nášho štátu a keďže i tak oslavy 30. októbra sa na Slovensku každým rokom zveľaďujú, bude spravodlivé a z hľadiska zahraničnej prestíže, hlavne protirevizionistickej, i užitočné, 30. október zákonom vyhlásiť za každoročne pre celé územie republiky záväzný štátny sviatok popri 28. októbri.“¹⁰⁹

Napriek neúspechu HSLS presadiť návrh zákona v poslaneckej snemovni, ľudáci vynaložili značné úsilie, aby 19. výročie Martinskej deklarácie bolo na Slovensku slávené ako štátny sviatok. *Slovák* – v článku *Oslavy 30. októbra sa stále viac ujímajú na Slovensku*, sumarizoval v nadnesenom tóne prehľad osláv, ktoré vo viacerých slovenských mestách zorganizovala HSLS.¹¹⁰

Vyhlásenie autonómie Slovenska 6. októbra 1938 viedlo k zmene postoja k udalostiam spojeným so vznikom ČSR a k ich komemorácii. *A-Zet* reflektoval túto skutočnosť so značnou dávkou nostalgie – „Od počiatku roku sme sa chystali k najdôstojnejšej oslave týchto dní, ale teraz, po udalostiach posledných týždňov, spomína mnoho ľudí tohto dôležitého jubilea s rôznymi pocitmi...Zatiaľ čo západná polovica štátu môže dnes pri rozpomienkach hľadiť v ústrety budúcnosti s jedinou myšlienkou, dobyť si ju lepším usporiadaním pomerov, sú na Slovensku pomery celkom iné. Slovensko bude oslavovať 20. výročie Martinskej deklarácie s tým väčšou radosťou, že sa splnili základné národné túžby, že Slovensko má vládu svojich vecí vo svojich rukách.“¹¹¹

Nová vládna garnitúra na Slovensku stála jednoznačne na pozíciách slovenského nacionalizmu a z tohto postoja sa odvíjal aj prístup k vzniku ČSR. Podpísanie Martinskej deklarácie bolo ponímané ako udalosť vrcholného významu, ktorou dokumentovali Slováci svoje nezvratné rozhodnutie utvárať svoju budúcnosť síce v spoločnom štáte Čechov a Slovákov, avšak – podľa slov krajinského prezidenta Juliána Šimka – aj ako počín suverénneho národa, „ktorý popri prejave, že chce s Čechmi spoločný nezávislý štát, dáva tiež najavo svoju vôľu, že chce v tomto štáte slobodne žiť a slobodne, svojsky sa rozvíjať.“¹¹² Pre K. Sidora bola Martinská deklarácia predovšetkým rozhodnutím predstaviteľov slovenského národa vymaniť sa z maďarskej nadvlády. „Keď sa dnes dívame na 30. október“, napísal K.

¹⁰⁸ *Slovák*, 10.IV.1937. *30. október nech je zákonom vyhlásený za sviatok štátny*. Podľa návrhu HSLS sa mala poslanecká snemovňa uznieť na takto sformulovanom znení zákona: „ZÁKON zo dňa ...ktorým sa vyhlasuje 30. október za sviatok štátny. Národné zhromaždenie republiky Československej uznieslo sa na tomto zákone: § 1. Tridsiaty október vyhlasuje za každoročný sviatok štátny. § 2. Zákon tento vstupuje v platnosť ihneď. § 3. Prevedením jeho poverujú sa všetci ministri.“

¹⁰⁹ Tamže.

¹¹⁰ *Slovák*, 3.XI.1937.

¹¹¹ *A-Zet*, 28.X.1938. *20 rokov za nami, v ústrety lepšej budúcnosti*.

¹¹² *Slovák*, 30.X.1938. *Julián Šimko: K 30. októbru*.

Sidor, „vieme, že bol prvou etapou. Potrebnou, aby sme mohli ísť ďalej – bez Maďarov. V tomto odtrhnutí od Maďarov je najväčší význam Martinskej deklarácie z 30. októbra 1918.“¹¹³ Proti maďarské zahrotenie mal aj komentár *Robotníckych novín* k výročiu martinských udalostí – „Pred 20 rokmi „zástupcovia všetkých“¹¹⁴ politických strán“ svorne a jednotne vyhlásili koniec toho maďarského otročenia Slovákov. Dnes môže byť celý svet uistený, že proti maďarským snahám stoja všetci Slováci jednotní.“¹¹⁵

V zmenených politických podmienkach autonómneho Slovenska pod kuratelou HSLS sa Martinskej deklarácii, obdobne ako Pittsburgskej dohode, dostalo najvyššieho ocenenia zo strany predstaviteľov režimu. Demonštrovala to aj prítomnosť ministerského predsedu J. Tisu, ministrov Jána Lichnera a Matúša Černáka, krajinského prezidenta Juliána Šimka a predsedu Matice slovenskej Jozefa Škultétyho na oslavách 20. výročia deklarácie v Turčianskom Sv. Martine 30. októbra 1938.¹¹⁶

Predstava, že naplnenie podmienok Pittsburgskej dohody a Martinskej deklarácie povedie k uskutočneniu slovenskej zvrchovanosti, však nebola v existujúcej geopolitickej situácii reálna. Zakrátko sa Slovensko, síce formálne samostatné, stalo vazalom nacistického Nemecka.

Historické udalosti, v zhutnenej forme zachytené v predloženom príspevku, výrazným spôsobom podmienili formovanie postojov slovenského obyvateľstva k vzniku a charakteru Československej republiky a miesta Slovákov v nej. Komplexnosť témy mnohonásobne prevyšuje možnosti štúdie postihnúť podrobne všetky aspekty vplyvu uvedených udalostí na politické a spoločenské dianie na Slovensku. Viaceré stránky tohto pôsobenia sú načrtnuté len epizodicky. Vzhľadom na význam, aký pripisovali štátne orgány, politici, ale i občania udalostiam, podmieňujúcim utvorenie Československej republiky, je história komemorácie týchto udalostí na Slovensku dôležitou súčasťou poznania života slovenskej spoločnosti. S cieľom prispieť aspoň čiastočne k poznaniu uvedenej problematiky bola koncipovaná aj predložená štúdia.

Mgr. Milan Olejník PhD. pracuje v Spoločenskovednom ústave SAV v Košiciach. Zaoberá sa dejinami etnických minorít po roku 1918 so zameraním na obdobie predmníchovskej ČSR.

---

¹¹³ Tamže, Karol Sidor: *Prvá etapa – 30. október*.

¹¹⁴ Zvýraznené v pôvodnom texte.

¹¹⁵ *Robotnícke noviny*, 30.X.1938. *Náš slávny plebiscit pred dvadsiatimi rokmi*.

¹¹⁶ *Novosti*, 1.XI.1938. *Oslavy Martinskej deklarácie na Slovensku*.